

НА КЪДЕ СЕ ДВИЖИ НЕДВИЖИМОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА

Станчо Веков

Abstract: *The paper focus on a dangerous praxis in last years of democratic transition about cultural heritage in Varna. Some of the most representative neostyle buildings from the begin of the 20-th centuries have been demolished or thoroughly changed your authentic building substance, facades structures and decoration. It was given a lot of examples for remodeled original buildings after their demolishing. Thise trend is describe like wrong about architecture heritage and the issue recomend more professional and public debate.*

Key words: *Cultural heritage, authentic building structutre, revitalization, remodeling, styles imitation etc.*

Визира се периода от последните години на демократичния прехода в които се забелязва едно постепенно изместване на вниманието от автентичното архитектурно наследство към все по-спорни и съмнителни негови превъплъщения.

Причините са както в смяната на цялостната социално-политическа система, която сварва неподготвени бившите собственици на имоти, така и последвалата експанзия на пазара на имоти, довела до непознат строителен бум в страната, особено агресивен по българското Черноморие.

Реституционните закони за недвижимо и движимо имущество, които се приемат набързо, макар да реабилитират частната собственост, в отсъствие на съответен инвестиционен потенциал, както на новите собственици, така и на държавата, оставят недвижимото културно наследство безстопанствено и без перспектива за пълноценното му използване в бъдеще.

Това отваря широко поле за разгръщане на засилен интерес на частните предприемачи и строители към обекти на НКН, заради ценните терени в градските центрове, без зачитане на тяхната специфика и културна стойност.

Възниква проблем с опазването на културното наследство, който може да бъде формулиран така:

Постепенна загуба на автентична архитектурна памет, за сметка на ново строителство и/или стилова реминисценция на отдавна отминали епохи, т.е. налице е

подмяна на цялостната ценностна система в областта на културното наследство и в частност на архитектурното.

В резултат на това, изчезват единични примери на оригинална неостилна архитектура и ансамблови градски структури от края на 19 и началото на 20 век, заменени с имитации, лоши копия на оригинала или анахронични стилови декорации, неадекватни на времето.

Налице е непрекъснато обедняване на историческата памет и прекъсване на традиционната приемственост в развитието на градската среда, толкова характерна за началото на 20 век.

Зачестилите случаи, не само във Варна, но и в София и другите големи градове, превръщат единичните, спорни в началото случаи, в трайна тенденция, която застрашава да изличи цяла страница от културната история на градовете у нас, без това да е следствие на природни бедствия или големи обществено-политически катаклизми.

В този случай, можем да говорим за траен процес, който се дефинира като *технология на подмяната*.

Могат да се очертаят най-общо следните фази/ етапи на този процес, определян по-скоро като (без)действие:

Етап 1: Умишлена безстопанственост на реституираните имоти/ сгради- частни, общински, държавни.

Етап 2: Довеждане до категория *опасни от разрушаване/ самосрутване*;

Етап 3: Разрушаване и построяване на ново, *по модел* на оригинала.

Примерите са много, особено в чертите на стария град, ограничен от морския бряг и някогашните крепостните стени на Варна, разрушени след Освобождението.

Това е най-ценната градска територия до днес, която макар да е обявена на културно-исторически резерват, не престава да бъде обект на непрекъснат строителен натиск.

Атакувани са предимно многобройните наследници на реституирани имоти, за които стойността на имота се измерва само в квадратни метри обезщетение, което получават единствено при новото строителство, за сметка на премахване на съществуващата застрейка, дори тя да в списъка на регистрираните паметници на културата.

Фиг. 1- 2. Безстопанствена сграда на ъгъла на бул. *Приморски* /ул. *Черноризец Храбър*/ състояние 2008 и 2014

Различат се няколко метода за подмяна на автентична архитектура с нова, *по модел* на оригинала.

Първият метод - подмяна поради *амортизиране* е приложен в сграда, реализирана в център на Варна (Фиг. 3). Съвременната визия и още по-малко използваните материалите, чужди на архитектурата от началото на 20 век, по никакъв начин не биха се разчели като *възстановка* на оригиналната архитектура, както се опитват да ни убедят нейните автори.

Фиг. 3. Новата сградата/ ъгъла на бул. *Мария Луиза* и ул. *27 юли*.

Подменена е не само фасадната третировка на оригиналната сграда, но и формата и членението на прозоречните отвори, декорирани с облицовки от полиран гранит и врачански варовик.

Всичко това, заедно с изцяло новата стоманобетонна структура на сградата, поставят под въпрос смисъла от подобна операция, която игнорира оригиналното архитектурно наследство и го заменя с ново строителство, което се мъчи да уподоби.

Обезпокоителното е, че ако преди години тази практика беше изолиран случай, то днес тя се настанява трайно, не само в градските центрове, но и в съзнанието на техните граждани. Не е далеч времето, когато именно подмяната на автентичното наследство ще се счита за норма, което буди основателно безпокойство и е повод за начало на сериозен дебат за истинските стойности на недвижимото културно наследство и методите за неговото опазване и ревитализиране.

И ако продължим с примерите, следва да

приведем един от най-рафинираните, в тази посока, който медиите разчетеха дори за успешен?!¹

Този, на бившият католически колеж „Сент Андре”, който се намира на ъгъла на бул. „Сливница” и ул. „Опълченска”.

Първоначалната сграда е построена през 1897 г., от неизвестен архитект за частен девически колеж, основан от католическия орден *Асомпсион/ Успение Богородично*. Издаденото разрешителното е подписано лично от тогавашния министър на народното просвещение Иван Шишманов.

Сградата е ползвана като военна болница по време на Първата световна война, а през 1922 е надстроена с трети етаж от арх. Дабко Дабков, който я разширява с пристройка по бул. *Сливница* през 1931 г. Само година след честване на 50-сет годишния си юбилей, колежът е закрит през 1948 г. и сградата остава неизползваема дълги години, въпреки няколкократната смяна на собствениците. Разрушена е през 2008 г., въпреки, че е паметник от местно значение.

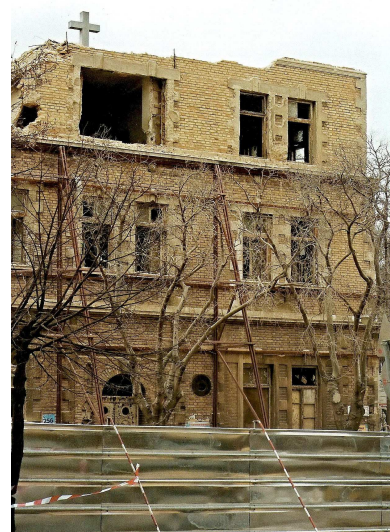
Фиг.4. Архивен изглед на колежа

Достатъчно е да се разгледа хронологията на строителството, документирана във фотографските кадри, за да се регистрират етапите на подмяната, останали скрити след завършване на новата сграда.

Първоначалните заявки за запазване на оригиналната сграда и включването и в нова модерна структура, остават само намерение,

¹ Ценова, С. Строителство Градът. Бр.42.2010

защото последвалата строителна технология не оставя и следа от паметника или елементи от неговата оригинална строителна субстанция.

Фиг.5. Сградата по време на реконструкцията

Фиг.6-7. Етапи на програмираното саморазрушаване

Случайното *самосрутване* на ъгъла на монолитната фасадна структура е достатъчното условие за дестабилизиране

оригиналната конструкция на сградата, а формалното укрепване, по-скоро цели да заблуди непредубедения гражданин в добрите намерения на строителя, отколкото да осигури необходимата технологична сигурност и последователност за безспорно сложното интегриране на двете субстанции-старото и новото.

Крайната цел обаче е постигната- премахната е и последната следа от паметника, за да бъде разчистен терена за напълно ново строителство?!

Претекстът разбира се, винаги е *самосрутване*, следствие на силно амортизирана сградна структура, но целта е избягване на по-сложното фундиране, намаляване срока на строителство и като краен резултат- постигане на максимална печалба при минимални инвестиционни разходи.

Истинските причини, обаче имат много по-дълбоки социални измерения и могат да се открият в:

- Несъвършенството на Закона за културното наследство/ ЗКН
- Липсата на обществен консенсус по методите за ревитализирането на недвижимото културно наследство/ НКН
- Неэффективният контрол на оторизираните органи- местни и централни/ Община Варна, НИКН и др.
- Незаинтересоваността на професионалните общности
- Отсъствието на активна гражданска позиция по темата
- Непрестанната строителна експанзия
- Стремещт към свръх печалби.

Ако се направи един сравнителен анализ на приложената методика да се строи на ново, вместо да се запазва и използва оригиналната структура, ще се забележи, че крайният резултат може да заблуди, но само на пръв поглед, защото липсва едно от най-важните качества на архитектурата, нейната

материална искреност, т.е. качеството и да бъде точен изразител на конкретни материално-технически, естетически и духовни стойности на своето време.

Всичко това е останало извън погледа както на възложителя, така и на авторите на проекта, още по-малко, това би могло да се очаква от изпълнителя/ строител.

Фиг. 8-9. Нова стоманобетонна структура на мястото на съборената оригинална сграда

Приложеният принцип на декориране на нова стоманобетонна структура, по-скоро напомня сценична бутафория, отколкото оригиналната квадратна зидария от камък и светъл клинкер на паметника, характерна за неговата англосаксонска архитектура. Замяната с евтини серийни детайли от изкуствен материал (вид polyfoam), макар и по модел на оригинала, не може да бъде припознат като копие на специфичната фасадна третировка на отворите, поради разликата в текстурата на двата материала и технологията на изпълнение- апликиране на декор, а не

изграждане на масивна монолитна структура, едновременно носеща и декоративна.

Фиг. 10-11-12. Оригиналната сграда, преди разрушаването, проектът и реализацията

И още един аргумент срещу подмяната на оригинала с бутафорни копия е нетрайността на материала, който уж трябва да възпроизведе декоративната фасадна пластика. Само за няколко години, профилираните детайли на етажните корнизи, армирани с PVC- мрежа и лепила, започват да се рушат и поставят под въпрос прилагането на този метод на формално отношение към наследството.

Вторият метод за подмяна на автентична архитектура е в резултат на масово прилаганото саниране на сгради, особено актуално след влизане в сила на Закона за енергийна ефективност, обнародван в ДВ. Бр. 98/ 14.11.2008 г.

Отнесени към обекти на културното наследство, обичайните технологии за постигане на необходимите технически параметри на енергоефективността са в разрез с неостилните фасади, особено изразено при архитектурата на Сецесиона.

Богатата фасадна пластика с флорални и геометрични орнаменти и детайли, характерни за сградите от този стил, бива заличавана с лека ръка и/или пре моделирана до неузнаваемост, следствие неквалифицираната намеса на изпълнители, строители и/ или недостатъчната култура и компетентност на повечето собственици.

Отново проблемът за опазване на автентичната архитектурна памет е пренебрегнат за сметка на строително-технически подобрения със съмнително качество и материали.

Фиг. 13. Сецесионова сграда ул. *Шипка* /ул. *Драган Цанков 27*

Такъв е примерът със сграда/ паметник от местно значение, построена края на 19 в. (Фиг.13). Един от редките примери за средиземноморско влияние, в това число плоското покривно покритие, вместо обичайното скатно, с керемиди.

Решена е като симетрична структура/ близък с огледална главна фасада и е специфичен представител на сецесион с необичаен

орнамент. Изпълнен е с обичайната гладка мазилка и сграфито техника за декориране на ордерната фасадна система от плитки пиластри, прозоречни рамки и атичен завършек.

Симетричната фасада е подчертана от централен фронтон, два балкона с балюстри и осово разположени входни отвори. Заличен е надписът, разположен в декоративния фронтон, а богато профилираните балюстри, без аналог сред паметниците от тази епоха във Варна, са изчезнали безвъзвратно. Състоянието на цялата фасадна пластика е силно амортизирано, на места обрушена до зидария, което би затруднило и най-професионалното реставриране.

Фиг. 14-15. Оригиналната фасадна пластика е без аналог във Варна

Намесата в оригиналната архитектура започва по-рано, около 2000-та година, когато е направена реконструкция на двата симетрични балкона, поради амортизиране на конзолните дървени греди, които ги носят.

Последователно са премахнати и други конструктивни и декоративни елементи на паметника.

Фиг.16. Фази на обезличаване на сградата/ преди и след *санирането*

Масивните профилирани балюстри и декоративните конзоли на балкона са заменени от елементарен парапет от стоманени квадратни сечения и конзоли от метални профили, запънати в монолитната фасадна зидария.

Поредното обезличаване на паметника става през последните две години, когато част от собствениците решават да санират, всеки своята част, без оглед на общата фасада и необходимостта от съответно общо решение за цялата сграда. Вместо прилагане на детайл, който да отчита богатата пластика на фасадата, е използван стандартния с монтаж на топлоизолиращите облицовки отвън, обичаен при фасади без декоративна пластика.

Фиг. 17. Сецесионовият детайл е заменен от произволна интерпретация

Следствие на това, избирателно са премоделирани фрагменти от фасадната пластика, при това без да са снети точни копия от оригинала. Резултатът, виден от илюстрациите, показва ясно разликите.

Фиг. 18. Оригиналният детайл е останал само върху несанираната част на сградата

Направена е произволна интерпретация на оригиналните декоративни елементи на паметника, вместо да бъдат изпълнени по точно снети шаблони от него.

Несъответствието между оригинала и реновираните елементи се подчертава от различното фасадно оцветяване, според предпочитанията на отделния собственик, въпреки че се касае за общата визия на паметника.

Фиг. 20. Подменени са оригиналните с чужди на паметника материали

Използваните разнородни съвременни материали- разноцветна подова керамика, неформатирани каменни плочи на циментова фуга и метален парапет, не само обезличават

паметника, но и компрометират неговата автентичност.

Тази негативна практика поставя под въпрос, както целесъобразността на подобни реновации, така също и тяхната законосъобразност?!

Защото осигуряването на съвременни санитарно-технически параметри на сградите у нас изисква ясна диференциация не само на тяхната функционална, но и преди всичко на архитектурната им и стилова характеристика, която не само не бива да бъде пренебрегвана, но е и законово регламентирана.

Третият метод е подмяна на темпоралната характеристика на архитектурата и се отнася само за ново строителство, изградено днес.

Ако в първите два метода имаме движение от НКН през неговото разрушаване / деконструкция и след това към реконструкция/ нова структура, то в третият метод, това движение е в обратна посока- от новото/ конструкция, към реконструкция на отдавана отминали стилови епохи.

В този случай по-скоро се касае за декоративна реставрация или още по-точно- реминисценция на стилови заемки, при това от случайни образци- еkleктични типизирани детайли по каталог на популярни строителни фирми, най-често с турски произход. Този интересен феномен е един от бележите на българската демокрацията и е резултат на свободното движение на хора, стоки, услуги и идеи, умножени със самочувствието на новите богати, да диктуват дизайн за себе си, по свой вкус. Как по друг начин би се обяснила тази тенденция, сгради строени днес, да се декорират с фасадни архитектурни детайли и елементи, останали само в историята на архитектурата и пластичните изкуства от края на 19 и началото на 20 век.

При това става въпрос не само за еднофамилни частни жилищни сгради, където това е по-разбираемо и донякъде оправдано, но и за многофамилни, апартаментни, дори за публични сгради- частни, общински ² и държавни.

² Кметство „Одесос“ Варна

Примери за тази странна тенденция се наблюдават и във Варна, както вече се посочи, илюстрирани със следните няколко примера.

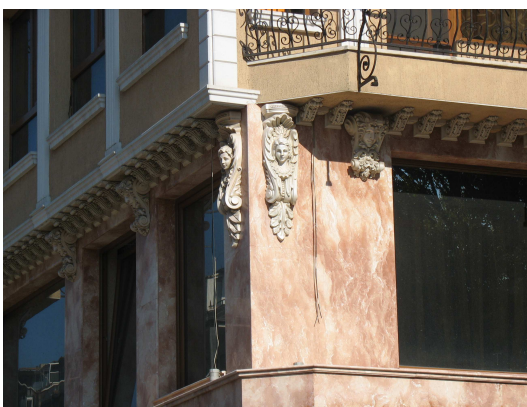
Нова сграда на бул. *Сливница* с апартаменти и обществено обслужване, несъобразена с мащаба на съседната характерна застрейка, но декорирана с еkleктични псевдо-стилни детайли.

Фиг. 20. Апартаментна сграда на ъгъла на бул. *Сливница*/ ул. *Цар Асен*, 2012

Фиг.21. Фрагмент от етажната декорация

Фиг. 22. Апликирани типови детайли-странни в съвременен контекст

Един интересен аспект на подмяната на автентичното се съдържа в съседната жилищна сграда на същата улица, която има претенцията да включва съществуваща паянтова сграда, регистрирана като културно наследство.

Макар условието за новата застрейка, да е запазване на оригиналната сграда, то съотношението между ново и старо/съществуващо е в такъв дисонанс, че практически паметникът изчезва и не може да бъде разчетен, като такъв.

Причината е не само мащабът, колкото подмяната на оригинала с нова конструкция, която уподобява оригиналната, но без запазване на автентичната структура, архитектура, материали и строителна технология.

Отново свободна интерпретация на тема наследство, без респект и без задръжки.

Фиг. 23. Жилищна сграда на ул. *Цар Асен* 3, уподобяване на оригинала в нова конструкция

Още няколко примера показват колко трайно, подобни реализации се настаняват в градския пейзаж на Варна, без връзка със съвременната архитектурна тектоника, монолитни стоманобетонни конструкции, строителни технологии и материали.

Фиг. 24. Жилищна сграда на ул. Цар Асен в строеж

Фиг. 25-26. Нова жилищна сграда на ул. Ген. Столетов, 2013

Фиг. 27. Фасадни фрагменти от същата сграда

Интересно е да се разбере логиката на подобен прецедент, на фона на цитираните по-горе практики за подмяна на автентично архитектурно наследство със регистрирани неостилови характеристики.

От една страна е налице методично разрушаване и/ или пре моделиране на съществуващите автентични паметници и от друга, прилагане на формални елементи, макар и само като фасадни, псевдо-стилови детайли, за декориране на напълно съвременни сгради?!

Дали тази подмяна на автентичното с имитацията и лоши копия на оригинала не е подсъзнателен акт за компенсиране несъстоялите се стилови епохи в българската културна история?!

Може би, но въпреки това, тази практика се явява истински анахронизъм в съвременните условия и строителни технологии.

Би бил възможен и друг прочит, ако се направи паралел с архитектурата от времето на сталинизма, който не отминава нито една от страните на бившия Съветски блок, включително България.

Софийският център със *Ларгото* и сградите на ЦУМ, Хотел *Балкан* и бившия Партиен дом, се определя от историците като „истински социалистически реализъм”³. Неговият закъснял, масивен *неоренесанс*,

³ Попов. Тончева. Дроснева. София 120 години (Юбилейна книга) 2000. БАН

представлява по-скоро вид авторска реминисценция на този стил.

Разликата обаче е не само в качеството на архитектурата, прецизния детайл и използваните скъпи и трайни материали, но преди всичко в професионализма на авторите им- признати майстори на българската архитектура: Коста Николов, Иван Васильов, Димитър Цолов, Иван Данчов, Пецо Златев и др.

В този смисъл, обектите на недвижимото културно наследство или паметниците на архитектурата, се нуждаят от компетентна намеса и решения, които са съответни на тяхната комплексна културна стойност, отговарят на европейските норми в тази област и не допускат подмяната им с интерпретации и произволни намеси.

В заключение, следва да се подчертае, че недвижимото културно наследство изисква специално внимание не само на професионалните и оторизирани органи и лица, но също така и на техните собственици и ползватели, на цялото общество.

Само така ще бъдат изпълнени едновременно условията за опазване на културното наследство и неговото непрекъснато обновяване и адаптиране за съвременни функции, което по същество представлява възвръщане на социалната му активност, дефинирана често с универсалния термин *ревитализация*.

А на въпроса:

Накъде се *движи* недвижимото културно наследство на Варна?! желаният отговор, макар да се разминава с практиката, цитирана в това изследване, все още има шанс за поемане във вярна посока.

Няколко примера за добри реализации във Варна са достатъчно потвърждение на тезата, че стойността на НКН е в неговата автентичност, а не в преמודелиране или още по-малко в построяване на ново.

Приложените комплексни методи на реконструкция включват: реставрация, реновация, частична реконструкция,

включително обемна. Това позволява съхраняване на оригиналната архитектурно-строителна структура, фасадната и стилова характеристика на паметниците и осигурява адаптирането им за многообразни съвременни функции.

Фиг. 28. Сграда на ъгъла на бул. Приморски / ул. Княз Батенберг

Фиг. 29. Сграда на ул. Шкорпил №

Фиг. 30. Сграда на ъгъла на ул. Шкорпил / ул. Антим I

Приведените примери са само една от верните посоки, които биха извели НКН до устойчиво ревитализиране. За неговото постигане обаче, се нуждаем от онзи широк обществен консенсус, относно неговото фундаментално място в ценностната система на съвременния човек, който да осигури преноса на НКН във времето и глобалното пространство на новото хилядолетие.

Кой път да изберем, остава в нашите ръце.
Нека се включим!

Литература:

1. Изчезващите къщи/ Хубавите къщи, Каталог 2010. Хеликспрес, стр. 17-18.
2. Веков, С. 2012. Захвърлена в природата на прехода. ИЗВЕСТИЯ на Съюза на учените- Варна. стр. 64-65.
3. Веков, С. 2012. Реконструирани пространства/ I Екстериорни пространства. ВСУ „Черноризец Храбър”/Университетско издателство. стр. 127-129
4. Попов, А. Тончева, Е. Дроснева, Е. София-120 години (Юбилейна книга), стр. 530.
5. Ценова, С. 2010. Строителство Градът, бр. 42.
6. www.sofiahistotymuseum.bg

Илюстрации:

Собствен архив на автора,
Виолета Тончева, Петър Атанасов,
Светла Пенчева и др.

www.retrobulgaria.com

www.moreto.net

За контакти:

Доц. д-р арх. Станчо Веков
Катедра „Архитектура и урбанистика”
Варненски свободен университет
„Черноризец Храбър”
vekov_architect@yahoo.com
+359 888 82 82 96
+359 52 303 224